

M^da

**EKONOMICKÝ ROZVOJ
A MEZINÁRODNÍ MIGRACE
V KOMPATIVNÍ
PERSPEKTIVĚ**

DOUGLAS S. MASSEY

© Douglas S. Massey (1988)

© Masarykova demokratická akademie, z. s. (2019)

Překlad © Jakub Herák, Romana Marksová

Překlad vznikl pro potřeby série seminářů Masarykovy demokratické akademie
Mezinárodní migrace: Do šířky, do hloubky, do dálky.

Ekonomický rozvoj a mezinárodní migrace v komparativní perspektivě¹

DOUGLAS S. MASSEY

EKONOMICKÝ ROZVOJ JE UPLATNĚNÍ KAPITÁLU za účelem zvyšování lidské produktivity, národního důchodu a vytváření bohatství. Souvisí s ním konstelace sociálních a kulturních změn, akademiky obvykle označovaná jako „modernizace“. Ekonomický rozvoj a modernizace jsou na sobě závislé a vzájemně se posilují. Ekonomický rozvoj se neodvíjí pouze od množství práce či kapitálu, nýbrž také od institucionálních, kulturních a technologických faktorů, které určují, jak jsou práce a kapitál využívány (Národní akademie věd, 1986). Při kumulaci kapitálu prochází současně sociální instituce, kulturní hodnoty a technologie transformací, která následně ovlivní další vývoj.

Mezi zákonodárci, politickými experty a veřejností panuje obecné přesvědčení, že migrace z rozvojových zemí pramení z nedostatečného ekonomického rozvoje. Lidé opouští místa svého původu, protože jejich země jsou chudé, nedostatečně rozvinuté, a tedy nenabízí ekonomické příležitosti. Migrují do bohatých, rozvinutých států s vidinou větších příležitostí k zaměstnání a vyšších mezd. Z tohoto pohledu mohou rozvinuté země dostat migraci pod kontrolu tak, že budou podporovat ekonomický rozvoj zemí, ze kterých přichází nejvíce lidí. Pokud je životní úroveň tímto způsobem vyrovnána, ekonomické důvody k mezinárodnímu pohybu obyvatelstva se vytratí a s nimi i rozsáhlá migrace.

V dlouhodobém horizontu je tento scénář jistě pravdivý. Migrace z rozvinutých evropských zemí především do Spojených států dnes představuje pouhý zlomek objemu z doby před 70 či 80 lety, kdy se ještě jednalo o země rozvojové. Krátkodobě však ekonomický rozvoj ke snížení motivace k migraci nepřispívá – zvyšuje ji. V průběhu ekonomického rozvoje se národy z venkovských, zemědělských společností s malými institucemi, stabilními sociálními strukturami a omezenými trhy stávají urbanizovanými, průmyslovými společnostmi ovládanými velkými byrokratickými institucemi, fluidními sociálními strukturami a silnými a integrovanými trhy. Tento transformační proces je svou podstatou revoluční a vysoce disruptivní, neboť obyvatelstvo vytláčuje z jeho tradičního způsobu života a obživy.

Z těchto vysídlených osob se stává zdrojová skupina pro masivní přesuny obyvatelstva, které jsou s rozvojem nedílně spojeny. Z většiny lidí se stanou interní migranti reagující na vidinu ekonomického přilepšení a zvýšené produktivity v nově se formujících městských oblastech. Někteří však migrují napříč zeměmi a hledají nové příležitosti v dynamičtějších ekonomikách v zahraničí. Tato skutečnost platila historicky pro západní Evropu a je stejně aktuální v dnešních rozvojových zemích. Jakmile započne, migrace iniciuje změny v sociálních a ekonomických strukturách,

¹ Massey, Douglas S. 1988. „Economic Development and International Migration in Comparative Perspective“ in *Population and Development Review*, Vol. 14, No 3, pp 383–413.

ktelé učiní další migraci ze země ještě pravděpodobnější. V okamžiku, kdy se tento proces kumulativních příčinných souvislostí ujme, snahy o snížení nebo o regulaci toku migrace se ukazují být obtížné a nákladné.

Realistické zhodnocení vztahu mezi migrací a ekonomickým rozvojem tedy napovídá, že politické strategie, které podporují ekonomický rozvoj vysílajících zemí, v krátkodobém výhledu migraci do Spojených států nesnižují, ale mohou ji naopak zvýšit. Pokud chtějí Spojené státy snížit migraci skrze podporu ekonomického rozvoje v zahraničí, měly by očekávat, že migrace bude krátkodobě nadále probíhat, zatímco ekonomický rozvoj motivaci k přesunu obyvatelstva eliminuje v dlouhodobém horizontu. Pokud je zájmem Spojených států podpořit rychlý ekonomický rozvoj v Mexiku, mělo by být v jejich zájmu rovněž přijmout relativně velké množství mexických migrantů. Maximalizovat oba cíle, tedy zrychlit ekonomický rozvoj v Mexiku a současně zeslabit tok migrace z Mexika do Spojených států, bude v krátkodobém výhledu bude mimořádně obtížné.

Tyto závěry vychází ze tří linií uvažování a skutečností rozvíjených v tomto článku. V první části zohledňuji historickou závislost mezi mezinárodní migrací a ekonomickým rozvojem v průběhu 19. a na začátku 20. století v Evropě. Uvádím, že migrace do zámoří sehrála v procesu evropského ekonomického rozvoje klíčovou, a spíše nedoceněnou, roli a představuje rovněž klíčový faktor, jenž umožnil transformaci evropských zemí z venkovských rolnických společností v moderní průmyslové mocnosti. V druhé části vykresluji za pomoci konceptuálních pojmů, proč, v obecné rovině, vede ekonomický rozvoj k migraci, a to zvláště k té mezinárodní. Ve třetí části popisují mechanismy, díky nimž migrace přináší strukturální změny ve společnosti – tyto změny následně vedou k další migraci a vytváří proces příčinné souvislosti, jenž migračnímu procesu výrazně dodává na síle.

V závěrečné části aplikuji dříve vyjádřené myšlenky na specifický případ Mexika, jenž je největším zdrojem legální i nelegální migrace do Spojených Států. Nastihnuji dějiny migrace z Mexika do USA a zohledňuji aktuální stav sociálního a ekonomického vývoje v Mexiku. Spíše než ze stagnace nebo z nedostatečného rozvoje migrace z Mexika historicky pramenila z dynamického ekonomického růstu země, který přinesl – dle evropských standardů – skromný objem migrace. Jestliže chtějí Spojené státy podporovat ekonomický rozvoj Mexika dlouhodobě, a zbavit tak jeho obyvatele důvodů k migraci, jako zřejmě nejúčinnější krátkodobá strategie se jeví zavedení štedrých kvót pro legální vstup mexických migrantů do země.

Migrace a rozvoj v evropských dějinách

Přestože si je většina lidí vědoma, že Spojené státy byly osídleny migranty z Evropy (viz Gibson, 1975), zpravidla si neuvědomují rozsah tohoto historického odlivu obyvatelstva z Evropy ani to, do jaké míry byla tato migrace neoddtělitelně provázána s ekonomickou a sociální transformací. Učebnicové výklady evropské průmyslové

revoluce (např. Heilbroner, 1985) a ekonomického rozvoje (např. Samuelson, 1976) obvykle přisuzují migraci – pokud ji vůbec zmiňují – jen menší roli. Dle standardního výkladu evropského ekonomického rozvoje technologické inovace a ohrazování pozemků na venkově zvýšily zemědělskou produkci, a v důsledku snížily poptávku po zemědělské práci a uvolnily vazby rolníků na půdu. V městských oblastech přispěly mechanizace a rostoucí dělba práce k oživení produktivity v manufakturách a k navýšení mezd. Rolníci byli v zemědělské produkci stále méně a začali se přesouvat se do továren ve vyrůstajících městech, které se expandovaly, aby mohly vyrábět rozšiřující se škálu spotřebního zboží. Vyšší mzdy a větší množství lidí pobírajících tyto mzdy vedly k vyšší zaměstnanosti a agregátní poptávce. Zvýšená produktivita v zemědělství přinesla pád cen pro obyvatele měst a přispěla k růstu bohatství na venkově, což v kontextu vysídlování venkova zajistilo vyšší příjmy *per capita*, a ještě vyšší poptávku. Bohatství tak vzrostlo jak ve venkovských, tak v městských oblastech a Evropa si prošla udržitelným procesem ekonomického růstu. Tento scénář byl zapracován do více či méně klasických ekonomických modelů migrace a rozvoje (např. Lewis, 1954; Todaro, 1969).

Problém nicméně spočívá v tom, že velká část migrace plynoucí z venkova nevedla do měst ve stejné zemi, ale do zahraničí, a klasické teoretické výklady zásadní vyvažovací roli, kterou mezinárodní migrace v ekonomickém rozvoji Evropy sehrála, ignorují. Význam migrace v evropských dějinách ukazuje Tabulka 1 - obsahuje počty mezikontinentálních migrantů z evropských zemí a z Japonska v období mezi lety 1846 a 1924. Seznam zahrnuje většinu v současnosti rozvinutých zemí, které v 19. století nebyly řídce osídlenými zeměmi přijímajícími migranty (jako např. Austrálie, Kanada, Nový Zéland nebo Spojené státy).

Za osm desetiletí, od poloviny 19. století až do první čtvrtiny 20. století, přibližně v době, kdy Evropa procházela průmyslovou transformací, opustilo kontinent okolo 48 milionů migrantů, tedy přibližně 12 % evropské populace v roce 1900.

TABULKA 1 (str. 386)

TABLE 1 Total intercontinental emigration from European countries and Japan, 1846–1924

Region and country	Number of emigrants (000)	Percent of all emigrants	Emigrants as a percent of country's population in 1900
Europe			
Austria-Hungary	4,878	10.0	10.4
Belgium	172	0.3	2.6
British Isles	16,974	34.9	40.9
Denmark	349	0.7	14.2
Finland	342	0.7	12.9
France	497	1.0	1.3
Germany	4,533	9.3	8.0
Italy	9,474	19.5	29.2
Netherlands	201	0.4	3.9
Norway	804	1.7	35.9
Portugal	1,633	3.4	30.1
Russia-Poland	2,551	5.3	2.0
Spain	4,314	8.9	23.2
Sweden	1,145	2.4	22.3
Switzerland	307	0.6	13.3
Total Europe	48,174	99.2	12.3
Japan	405	0.8	0.9
Total	48,579	100.0	11.1

SOURCES: Ferenczi, 1929a; Mitchell, 1980.

Mezi země s výrazným procentem emigrantů patřily Británie (41 %), Norsko (36 %), Portugalsko (30 %), Itálie (29 %), Španělsko (23 %) a Švédsko (22 %). Střední míru migrace evidovalo Dánsko (14 %), Švýcarsko (13 %), Finsko (13 %), Rakousko-Uhersko (10 %) a Německo (8 %). Mezi zeměmi s nízkou mírou migrace pozorujeme Belgie (3 %), Prusko (2 %) a Francii (1 %).

Tyto hodnoty ukazují, že vysoká míra migrace byla v době industrializace Evropy poměrně běžná a nepramenila výhradně z nedostatečného ekonomického rozvoje. Průkopník ekonomického rozvoje a nejpokrokovější země své doby, Británie, vyslala do zahraničí zdaleka nejvyšší množství lidí. S migrací měla do určité míry zkušenost každá země. V 10 z 15 zemí například hodnota migrace přesáhla 10 % celkové počtu obyvatel z přelomu století, v šesti případech překonala dokonce hranici 20 %. S ohledem na svůj rozsah musela migrace sehrát v sociální, ekonomické a demografické transformaci Evropy na přelomu 19. a 20. století významnou roli.

Tato skutečnost však nevytváří vazbu mezi ekonomickým rozvojem a mezinárodní migrací ani neodhaluje povahu tohoto spojení. Vysoká variabilita relativních ukazatelů

migrace a absence přímé asociace s mírou rozvoje je problematická. Zatímco nejvyšší procento migrace vykazovaly Británie a Norsko, země, které se rychle rozvinuly v moderní průmyslové společnosti, Portugalsko a Itálie, které co do hodnot následují, v rozvoji za ostatními evropskými státy značně zaostávaly. Problém je částečně dán tím, že migrace začala v různých zemích v různém čase, ale plošně skončila na konci 20. let 20. století, kdy všechny země přijímající migranty zavřely své brány. Země tedy v otázce emigrace dosáhly odlišných hodnot v závislosti na tom, zda intenzivní migrace začala dříve, nebo později.

Tabulka 2 dává do přímější souvislosti industrializaci s počátkem migrace a její vrcholnou fází – u každé země uvádí rok zahájení industrializace (definováno operativně, byť bezpochyby v hrubém odhadu, rokem, kdy délka železničních tratí přesáhla 1000 km), dále rok, kdy vypukla masivní migrace (počet emigrantů poprvé překonal 10 000 osob), a rok, kdy migrace dostáhla svého vrcholu (rok s nejvyšším počtem migrantů). Přestože se jedná o surová data, naznačují úzkou souvislost mezi propuknutím průmyslového rozvoje a začátkem a později vyvrcholením migrace.

TABULKA 2 (str. 387)

TABLE 2 Beginnings and peaks of emigration to the United States from European countries and Japan

	Year when railroad tracks first exceeded 1,000 kilometers	Year when no. of emigrants first exceeded 10,000 persons	Year of peak immigration
British Isles	1838	1827	1851
Germany	1843	1834	1854
France	1846	1846	1851
Austria-Hungary	1847	1880	1907
Russia-Poland	1851	1882	1913
Italy	1854	1880	1907
Spain	1859	1917	1921
Switzerland	1860	1881	1883
Sweden	1863	1869	1882
Netherlands	1870	1882	1882
Denmark	1874	1882	1882
Portugal	1878	1912	1921
Norway	1879	1869	1882
Japan	1896	1891	1918

SOURCES: Same as Table 1.

První sloupec ukazuje, jak se průmyslový rozvoj ze své kolébky, Velké Británie 30. let 19. století, rozšířil ve 40 letech přes kanál La Manche do Francie a Německa. Poté se, v 50. letech, přesunul na východ do Pruska a na jih do Rakouska-Uherska a Itálie, než

v 60. letech doputoval do Španělska, Švýcarska a Švédska. A konečně, ve zbytku jižní Evropy a ve Skandinávii industrializace započala v 70. letech, v Japonsku potom v 80. letech 19. století.

Z druhého sloupce vyplývá, že příchod industrializace v jednotlivých zemích byl úzce propojen s počátkem výraznější migrace. Korelace napříč časem mezi začátkem průmyslového rozvoje a vyšší mírou migrace je 0,59. Jakmile se začal průmysl rozvíjet, migrace dostáhla svého vrcholu v jednotlivých zemích s různým zpožděním. Korelace mezi začátkem industrializace a kulminací migrace je 0,49 a průměrné zpoždění 28 let (22 let, pokud nepočítáme velmi rozsáhlé a heterogenní říše Rakouska-Uherska a Ruska).

Nejenže tedy byla emigrace mezi evropskými zeměmi, které na přelomu 19. a 20. století procházely ekonomickým rozvojem, rozšířená a poměrně běžná, ale její počátky byly spolehlivě navázány na rozmach průmyslu. Ač sugestivní, nedostačují tato data k tomu, abychom mohli s určitostí ustavit příčinnou souvislost mezi ekonomickým rozvojem a migrací, tato souvislost však již byla detailně analyzována v jiných studiích, zvláště v klasických pracích Dorothy Thomasové (1941) a Brinleyho Thomase (1954).

Brinley Thomas (1954) porovnal hodnoty emigrace z Británie, Irska a Německa s indikátory ekonomického růstu a investic ve Spojených státech a v Británii mezi lety 1830 a 1913. Zjistil, že před rokem 1870 byla migrace z velké části motivována vývojem v tzv. starém světě, zvláště ohrazováním zemědělství, konsolidací půdy, technologickým pokrokem ve farmářství, používáním nových metod pěstivatelství a populačním růstem na venkově. Migrační vlny předcházely obdobím průmyslového rozmachu v USA – venkované „vytlačení“ z Evropy přijížděli do Ameriky, aby zde růst ekonomiky podpořili. Po roce 1870 se však Spojené státy mění z méně rozvinuté země závislé na britském kapitálu v stále vyspělejší nezávislou velmoc. Přitažlivost ekonomiky Spojených států zvítězila a emigrační vlny z Evropy přicházely v souladu s hospodářskými cykly USA.

V obou obdobích byl odliv i příliv migrantů úzce navázán na cykly ekonomické aktivity ve starém i novém světě. Před rokem 1870 se migrace řídila cykly britské ekonomiky, po roce 1870 hospodářskými cykly USA, v obou případech však spolu tyto dva cykly nepřímou úměrou souvisely. Thomas zjistil, že v průběhu ekonomického růstu ve Spojených státech britské domácí investice klesaly, britský exportní kapitál byl vysoký, míra tvorby kapitálu ve Spojených státech vysoká, nezaměstnanost v Británii vysoká a tok migrace z Británie rovněž vysoký. V obdobích, kdy hospodářská činnost v USA klesala, Thomas naopak vyzoroval nízkou míru tvorby kapitálu v USA, nízkou hodnotu exportu zboží a kapitálu z Británie do Spojených států, vysoké domácí investice v Británii, nízkou míru britské nezaměstnanosti a nízkou míru migrace do zámoří.

Thomas rovněž zdokumentoval zřetelnou nepřímou úměru mezi vnitřními přesuny obyvatelstva v rámci Británie a emigrací do zahraničí. V obdobích, kdy migrace z venkova do měst dosahovala vysokých hodnot, emigrace do zahraničí byla nízká – dělníci se stěhovali za lepšími příležitostmi do Londýna, Manchesteru a dalších

rodících se průmyslových center. Když se však britský obchod dostal do fáze recese, směřoval tok migrantů z britského venkova do Spojených států, kde hospodářský cyklus naopak vstupoval do fáze růstu.

Zjištěné závěry odpovídají dřívějším výsledkům Dorothy Thomasové (1941), jež se zabývala zkoumáním přesunů obyvatelstva ve Švédsku mezi lety 1750 až 1933. Zjistila, že tlak růstu populace a reorganizace zemědělství na zemědělské zdroje byl významný, nicméně nevysvětloval dlouhodobou fluktuaci v míře vysídlování venkova: tlak ze strany zemědělství byl v čase konstantní. Každoroční fluktuace v přesunech obyvatelstva z venkova byla způsobena primárně cyklem průmyslového rozvoje ve Švédsku a ve Spojených státech.

Thomasová odhalila, že migrace do zámoří byla nepřímo úměrná vzestupům a propadům švédského hospodářského cyklu, zatímco u migrace z venkova do měst platila pozitivní korelace. V obdobích, kdy se švédský průmysl rozrůstal, migrace z venkova směřovala především do švédských velkoměst a průmyslových center. Když se však ekonomika dostala do recese, reagovali obyvatelé venkova na příležitosti ve Spojených státech. Americký hospodářský cyklus tedy koreloval pozitivně s migrací do zahraničí, ale inverzně s migrací vnitřní.

Švédský a americký cyklus byly však propojeny méně než cyklus britský a americký, což Thomasové poskytlo možnost zkoumat relativní sílu faktorů tlaku a tahu. Thomasová definuje cykly ekonomické recese ve Švédsku jako období tlaku a cykly ekonomického růstu ve Spojených státech jako období tahu. Migrace dosahovala nejvyšší intenzity, když se období tlaku a tahu překrývala, nejnižší potom, když neprobíhal ani tah ze strany Spojených států ani tlak ze Švédska. V obdobích švédské prosperity nicméně tah ze Spojených států neměl na migraci v obdobích velký vliv, což napovídá, že pohyb obyvatel byly ovládnány podmínkami panujícími ve švédském městském a industriálním sektoru.

Existují tedy relevantní důkazy, že migrace sehrála v ekonomické transformaci Evropy na přelomu 19. a 20. století významnou roli. Mezinárodní migrace plynoucí z kontinentu byla v tomto období všeobecně rozšířená a její počátky velmi úzce souvisely s rozmachem průmyslu. Práce Brinleyho a Dorothy Thomasových rovněž naznačuje, že emigrace byla navázána na cykly industriálního růstu a kumulace kapitálu. Transformace zemědělské a rolnické populace vyvíjela stálý tlak na vysídlování venkova, které následně probíhalo střídavě prostřednictvím vnitřní a mezinárodní migrace. Ta se řídila cykly ekonomických příležitostí jak doma, tak v zahraničí. Emigrace v podstatě vyrovnávala periodické vzestupy a propady v rozvoji evropské ekonomiky.

Ekonomický rozvoj a počátky migrace

Že rozvoj zapříčiňuje migraci, je prakticky tautologické tvrzení. Žádná země si neprošla industriální transformací bez urbanizace a urbanizace probíhá téměř výhradně skrze

migraci z venkova do měst (Preston, 1979; OSN, 1980). V této části rozvažují, proč tomu tak je, a navrhuji, že vnitřní a mezinárodní migranti jsou motivováni stejnými základními procesy socioekonomické transformace a socioekonomického rozvoje. Bez ohledu na to, jak dynamicky nebo rychle rozvoj v dané zemi probíhá, určitá míra emigrace do zahraničí je nevyhnutelná. Míru migrace potom určuje stupeň ekonomické integrace dělicí zemi vysílající a zemi, která migranty přijímá.

V preindustriálních společnostech hospodářství dominuje primární zemědělský sektor, který se spoléhá na intenzivní práci generující malé přebytky jídla, které dostačují pouze k tomu, aby zaopatřily nízký stupeň urbanizace (Berry, 1973). Většina preindustriálních společností je založena na rolnictví spjatém s vesnicemi. Lovecko-sběračské společnosti byly po tisíciletí odkazovány do marginálních prostředí, která nejsou pro usazené zemědělství vhodná, a tvoří jen malý zlomek lidské populace. Průmyslový urbanismus se tedy vyvíjí zejména z rolnického hospodářství.

Sociální a ekonomické rolnické uspořádání bylo intenzivně analyzováno množstvím badatelů, z nichž mnoho se soustředilo konkrétně na případ Mexika (např. Foster, 1942, 1967; Redfield, 1956; Wolf, 1966). Nejúplnějším teoretickým pojednáním o zemědělských ekonomikách je práce Alexandra Chayanova (1966). Chayanov tvrdí, že cílem rolnických domácností nebylo maximalizovat produkci, ale pokrýt vlastní potřebu a zajistit práci všem svým členům. Produkce v tomto případě není určována trhy, ty jsou primitivní a nerozvinuté, ale velikostí a skladbou domácnosti – produkce odráží počet, věk a pohlaví pracovníků dané domácnosti. Rolníci se zdráhají zavádět nové technologie, které by jim práci uspořily právě proto, že se tímto krokem dostávají do konfliktu s vlastním cílem: poskytnout práci a obživu všem členům komunity.

Takový systém je funkční adaptací podmínkám preindustriálního života. Při životě na existenční hranici, jsou inovace a riskantní rozhodnutí nebezpečné a následky hrozné. Ekonomické a sociální vztahy se tedy odvíjí od stability a kontinuity. Chování se nezakládá na kalkulacích možných nákladů a přínosů pro osobní ekonomický zisk, nýbrž jsou úzce navázány na sociálně osvojené a obecně přijímané normy. „Správné“ chování je předáváno od dětství a udržováno za pomoci různých neformálních sankcí jako hanba, zesměšňování, klepy nebo pomluvy. Sociální a ekonomické vztahy od sebe nelze snadno oddělit a obchodní výměny jsou prostoupeny latentními společenskými očekáváními v otázkách recipročních závazků a osobní loajality. Na ekonomické statky je nahlíženo jako na fixní a omezené a individuální snahy o kumulaci bohatství nejsou podporovány. Žárlivost, strach a závist patří mezi běžné prvky komunitního života (Wolf, 1966; Foster, 1967).

Ekonomický rozvoj nutně vede k rozpadu tohoto ustáleného, integrovaného sociálního a ekonomického systému a jeho zničení dává vzniknout skupině lidí, jejichž vazby na půdu, komunitu a zavedený způsob života jsou oslabené. Tyto ničivé mechanismy společně jsou tvořeny třemi vzájemně se podporujícími procesy: náhradou práce kapitálem, ohrazováním a konsolidací v držení půdy a vznikem trhů. S ohledem na to, že jsou tyto procesy s tradičním uspořádáním zemědělské společnosti nekompatibilní, rodí se často v rámci elit stojících mimo vlastní rolnické obyvatelstvo (např. aristokraté

vlastníci půdy, političtí lídři, kapitalisté, zahraniční společnosti, mezinárodní agentury). Skupina společensky a ekonomicky vysídlených rolníků, která v důsledku těchto procesů vzniká, se stává zdrojem pro vnitřní i mezinárodní migraci.

V rámci ekonomického rozvoje dochází k použití kapitálu za účelem navýšení lidské produktivity. Proniknutí kapitálu do rolnické zemědělské produkce má vysoce destabilizační účinek, a to ze samé podstaty své definice: práci šetří namísto toho, aby ji vytvářel. Investice do strojů, nových plodin, kvalitnějších osiv, insekticidů a zavlažování snižují počet pracovníků potřebných pro zajištění určité jednotky zemědělské produkce. Přestože investice kapitálu navyšuje přebytek potravin a umožňuje vyšší míru urbanizace, ve venkovských oblastech snižuje vyšší kapitál poptávku po práci, často poměrně dramaticky, a způsobuje rostoucí nezaměstnanost mezi rolníky i skutečnost, že se v rámci zemědělské produkce stávají nadbytečnými.

Procesy ohrazování a konsolidace zemědělské půdy obvykle zahrnují použití kapitálu. Organizace půdy ve vlastnictví rolníků typicky probíhá na úrovni komunální nebo na úrovni příbuzenských vztahů. Půda je buď v držení všech členů určité zemědělské komunity, přičemž rodinám připadají obvyklá užívací práva, nebo rodinná uskupení malé pozemky přímo vlastní. Takovéto uspořádání však není pro zemědělství s intenzivním využíváním kapitálu vhodné. Stroje a techniky masové produkce se nejlépe aplikují na rozsáhlé soukromé plochy – vzniká tak silná motivace pro místní podnikatele, aby politickou a ekonomickou cestou usilovali o konsolidaci držení půdy v soukromých rukách.

Ohrazování půdy v Británii vyvrcholilo na přelomu 18. a 19. století, kdy velkostatkáři z řad aristokracie oplotili pastviny, které byly původně v obecném držení rolnických vesnic, s cílem vydělat skrze intenzivní zemědělství více peněz (Thomson, 1964; Heilbroner, 1985). Podobný proces proběhl v Mexiku na konci 19. století: elity systematicky zničily odvěký systém obecného držení půdy uznávaný již od dob španělské conquisty, a převedly tak prakticky veškerou půdu do soukromého držení (Sotelo-Inclan, 1970; Russel, 1977; Cardoso, 1980).

Ohrazení rolnické půdy a její využití pro produkci tržních plodin s intenzivním využitím kapitálu přispívá rovněž ke třetímu procesu, který oslabuje pozici rolnických komunit: vznik trhů. Pokud nemají rolníci přístup k obecné půdě, jsou nuceni prodávat svou práci, ať už jako zemědělstí pachtýři nebo za denní mzdu. Tento postup současně podkopává venkovský sociální a ekonomický systém, který na práci pohlíží jako na součást komplexního souboru práv a recipročních společenských závazků. Rigidní sociální a ekonomické vztahy, jež by za běžných okolností zabraňovaly účasti na fluidnějším společenském uspořádání průmyslového světa, po čase oslabují.

Trhy neexistují samy od sebe, vytvářejí je lidé s cílem zprostředkovat hospodářskou výměnu a distribuci (Hicks, 1969; White, 1981). Trhy jsou vystavěny na pravidlech, která určují práva prodávajících a kupujících, principy výměny a povahu smluvních závazků. Musí být rovněž založeny instituce, jež zajistí plynulý chod trhů. Se vznikem trhů se společenské vztahy čím dál více oddělují od těch ekonomických a dodržování pevně

definovaných sociálních norem jako základu lidské činnosti postupně střídá racionální sledování vlastních zájmů a osobního zisku. Sociální a ekonomické statky začínají být vnímány spíše jako flexibilní než limitované, a soukromý zisk (spíše než vzájemné společenské závazky) se stává základem pro vzájemné obchodní výměny. V rámci procesu sociální transformace se domácnosti odvrací od zemědělství pro obživu směrem k tržní produkci a rodinní pracovníci stále častěji svou pracovní sílu nabízejí, namísto toho, aby ji věnovali vlastní domácnosti. Kde žádné trhy neexistovaly, vznikají za nějaký čas úplně nové: trhy s půdou, zbožím, kapitálem, prací, jídlem, spotřebním zbožím, a dokonce i se sňatky. S vznikem a rozšířením tržního chování rolnická politická ekonomie postupně, ale systematicky a nevratně mizí.

Procesy akumulace kapitálu, ohrazování půdy a tvorby trhů společně oslabují sociální a ekonomické vazby jednotlivců na venkovské komunity, a umožňují tak rozsáhlejší migraci. Migraci potom konkrétně způsobuje geografická nevyváženost ekonomického rozvoje. Aby byl využit co nejefektivněji, nemůže být kapitál rozprostřen rovnoměrně, nýbrž koncentrován do jediného místa. Těmito místy jsou městské oblasti, které jsou díky úsporám z rozsahu a aglomerace schopny ušetřit, a podpořit tak produktivitu práce ve výrobě a službách (Berry, 1973). Geografické rozdíly v marginální produktivitě práce se odráží v rozdílech mezi mzdami ve městě a na venkově. Tato nerovnost představuje silnou motivaci pro přesun obyvatelstva z venkova do měst, což podporuje urbanizace a ekonomický rozvoj (Kelley a Williamson, 1984a, 1984b).

Typický případ urbanizace a rozvoje v tomto okamžiku zpravidla končí, přesun obyvatelstva z venkova do měst s sebou přináší postupnou urbanizaci společnosti, zvyšuje se agregátní poptávka a zlepšuje celková produktivita ekonomiky. Jak jsme však již ukázali, na přelomu 19. a 20. století nepojaly městské oblasti veškerou silami rozvoje rozpoutanou migraci, která z venkova přicházela. Část z těch, kdo opouštěli venkov, emigrovala do zámořských ekonomik. Tato migrace byla příliš rozsáhlá, příliš úzce propojena s rozmachem průmyslu a příliš systémově navázána na hospodářské cykly na to, aby bylo možno ji opomíjet jako pouhou historickou nahodilost. Mnohem přesněji je vnímána jako přirozený výsledek ekonomického rozvoje v tržním hospodářství, který pramení ze tří konkrétních znaků rozvoje kapitalismu.

Nejvýznamnějším z těchto znaků, a současně elementární příčinou mezinárodní migrace z pohledu vysílajících zemí, je cyklická povaha ekonomického růstu. Ať už je sociální a ekonomická transformace určitého státu jakkoliv rychlá nebo dynamická, ekonomický růst nikdy není monotónní. Žádná země si neprošla výhradní cestou stabilního růstu – ekonomický růst vykazuje spíše krátkodobé cykly rozpínání a smršťování, které až v dlouhodobém horizontu získávají tvar rostoucí křivky (Kuznets, 1966). Cyklický charakter průmyslového rozmachu v městských oblastech spolu s víceméně stálým tlakem na migraci z venkovských oblastí společně vytváří potenciál pro migraci, která je tak začleněna do struktury procesu rozvoje. Pokud migraci nestojí v cestě účinné politicko-administrativní překážky, k naplnění jejího potenciálu stačí, aby v cizí zemi vznikla poptávka po pracovnících pocházejících z řad migrantů a s ní mzda dostačující k pokrytí nákladů – vzato ze široka – na relokaci.

Poslední zmíněný faktor nás přivádí k druhému znaku ekonomického růstu, který vede k přetrvávání migrace: jeho nevyvážené geografické rozložení. Tempo ekonomického růstu se liší nejen na úrovni oblastí v rámci různých států, ale také mezi státy samými. Společnosti zahajují proces ekonomického rozvoje s velmi odlišnou dotací zdrojů, populace, fyzického a lidského kapitálu a také odlišnými institucemi, tradicemi a kulturními zvyklostmi. Všechny tyto prvky s sebou nesou určité tempo rozvoje a životní úrovně v určitém okamžiku v čase a tyto rozdíly se postupně kumulují. Když se rozvíjející se ekonomika dostane do fáze recese, téměř vždy existuje potenciální zámořská destinace s rostoucí ekonomikou, vyššími mzdami a poptávkou po práci. K této situaci historicky docházelo v rámci vývoje trojúhelníkového obchodu až do roku 1914, v posledních letech potom strukturální potenciál emigrace přinejmenším vzrostl, a to z důvodu rostoucích rozdílů v ekonomické produktivitě, životní úrovni a rychlosti populačního růstu.

Ke skutečnosti, že emigrace existuje, přispívá ještě třetí průvodní jev ekonomického rozvoje: pokles skutečných nákladů dopravy a komunikace, který významně navýšil čisté výnosy mezinárodní migrace. V rámci rozvoje se staví železnice a silniční sítě, zkvalitňují se poštovní služby a zavádí se radiové a televizní vysílání. S expanzí obchodu a větší integrací rozvíjejících se zemí do mezinárodních trhů dochází také k většímu propojování vnitřních sítí s dopravními a komunikačními systémy v rozvinutých zámořských ekonomikách. Stručně řečeno, rozvoj činí mezinárodní pohyb jednodušším, levnějším a spolehlivějším a značně snižuje cenu informací týkajících se příležitostí v zahraničí.

Rozšířenost migrace v rozvojových zemích lze tedy vysvětlit, zaprvé, vznikem skupiny potenciální migrantů skrze formování kapitálu, trhů a ohrazování zemědělství - tedy prvky, které společnými silami ničí samotný základ sociálního uspořádání venkova a oslabují vazby na venkovské komunity; a zadruhé diskontinuitou ekonomického růstu v čase a prostoru, jež cyklicky omezuje příležitosti v rozvíjejících se městských ekonomikách, zatímco se v dané chvíli paralelně rozšiřují příležitosti v rostoucích ekonomikách jiných zemí. Tato strukturální tendence k mezinárodnímu pohybu obyvatelstva je aktualizována díky stále větší dostupnosti spolehlivých dopravních a komunikačních systémů vznikajícím přirozeně, aby posloužily rozpínajícím se trhům, které díky rozvoji vznikají.

Každá země, která v rámci tržního hospodářství prošla ekonomickým rozvojem, zažila migraci právě z těchto důvodů. Pokud však jde o její rozsah, panují mezi státy velké rozdíly: od velmi nízkých čísel ve Francii v 19. století po masivní migraci v Británii ve stejném období. Tyto rozdíly, které mezi zeměmi v otázce intenzity migrace pozorujeme, odráží celou řadu faktorů včetně celkové rychlosti rozvoje, stavu světové ekonomiky, rozšíření technologií, koloniálních vztahů a množství politických faktorů. Klíčovým činitelem je potom míra ekonomického propojení rozvojové a cílové země. Obecně lze říci, že s vyšší integrací a vzájemnou závislostí mezi zeměmi dochází k nárůstu migrace. Toto zobecnění vychází ze tří linií uvažování.

Pokud jsou hospodářství dvou zemí dobře propojena, vykazují cykly rozšiřování nebo naopak zpomalování silnou tendenci k vzájemné korelaci, a to nepřímo úměrně. Období omezených příležitostí v domovském státě se obvykle překrývají s cykly růstu v zahraničí. Brinley Thomas (1954) tuto skutečnost jasně demonstroval na příkladu rozvoje trojúhelníkového obchodu v 19. století. Na první pohled lze za stejný případ považovat současný vztah Mexika a Spojených států: ekonomická recese, která zasáhla USA v letech 1975–1982 kupříkladu probíhala souběžně s mexickým ropným boomem. A paralelně s ekonomickým boomem za Reaganovy vlády naopak Mexiko zažívalo nejhorší ekonomickou krizi ve svém poválečné období. Spojené státy jsou pro Mexiko pochopitelně největším obchodním partnerem, a Mexiko pro Spojené státy třetím největším. Toto inverzní propojení je důležité, neboť vedle sebe systematicky staví období tlaku a tahu, maximalizuje motivaci k migraci a vykazuje nejvyšší míru migrace (viz D. Thomasová, 1941). Úzká propojenost ekonomik jinými slovy včleňuje migraci do struktury a rytmu ekonomického růstu.

Hospodářské vazby mezi vysílající a přijímající zemí rovněž vypovídají o dobré úrovni dopravních a komunikačních spojení. Výraznější ekonomická integrace přirozeně vede ke kumulaci mezinárodních infrastruktur, které regulují pohyb osob, kapitálu, informací a zboží. Tyto infrastruktury dramaticky snižují cenu pohybu a informací, a navyšují tak čistý zisk z migrace a zacilují ji na konkrétní země. Proto když byla na konci 19. století v Mexiku postavena železnice, vedla přímo na sever, aby usnadnila export a obchod se Spojenými státy. Po téže železnici následně mezi oběma zeměmi cestovali, tam a zpět, migranti i zboží (Cardoso, 1980). Podobně, země zapojené do trojúhelníkového obchodu (Británie, skandinávské země, Německo, Spojené státy a Kanada) byly v 19. století vzájemně propojeny rozvinutou sítí cest parolodní dopravy, které vedly z evropských přístavů a sbíhaly se v New Yorku (B. Thomas, 1954; Ericksonová, 1957).

A konečně, ekonomická integrace obvykle podporuje nábor pracovníků z méně rozvinutých zemí agenty ze zemí, kterou jsou více rozvinuté. Tento způsob byl hojně využíván v době rozvoje trojúhelníkové ekonomiky na přelomu 19. a 20. století pro přilákání evropských pracovníků do Spojených států (Ericksonová, 1957). Když naopak začal nedostatek pracovní síly zpomalovat ekonomický boom, který v Evropě nastal po skončení druhé světové války, začaly v 60. letech západoevropské země zavádět komplexní institucionální mechanismy pro zajištění nábora, přepravy a bydlení pro pracovníky svých nejvýznamnějších obchodních partnerů, zvláště bývalých kolonií (Bohning, 1972; Castles a Kosacková, 1973; Piore, 1979). V podobném duchu zaměstnavatelé ve Spojených státech nabírali na konci 19. století a v několika obdobích 20. století pracovníky z Mexika (Kiser a Woodyová, 1979; Galarza, 1964).

Dosud jsem předložil empirické důkazy, které vypovídají o tom, že migrace byla běžnou demografickou reakcí na ekonomický rozvoj v Evropě. Načrtl jsem rovněž linii uvažování, jež vysvětluje, proč lze očekávat, že tento vzorec bude v rozvojových zemích přetrvávat. Mezinárodní migrace má své kořeny ve stejných procesech sociální a ekonomické transformace jako migrace vnitřní: rozvoj dává vzniknout skupině vysídlených pracovníků, kteří budou reagovat na výhody, které přináší vyšší produktivita na jiném místě. Hledané příležitosti se z větší části soustředí

v rozvíjejících se městských ekonomikách, ale cyklická recese v městském sektoru v kombinaci s rozdíly ve výši mezd mezi jednotlivými zeměmi a snižující se ceny dopravy a komunikace včleňují migraci do struktury a rytmu ekonomického rozvoje. Migrací získává a ztrácí na významu v závislosti na míře hospodářské propojenosti vysílajících a přijímajících zemí. S hlubší ekonomickou integrací vzniká mezi hospodářskými cykly vztah nepřímé úměry, dochází z hlubšímu propojení dopravních a komunikačních sítí a nábor pracovníků se stává intenzivnější, čímž způsobuje rozsáhlý pohyb pracovní síly mezi zeměmi.

Kumulativní příčiny mezinárodní migrace

Vysokou míru emigrace v mnoha zemích pomáhá vysvětlit další proces – emigrace za účelem postupného oproštění se od ekonomických podmínek, které byly její prvotní příčinou. Po dosažení kritické fáze naruší pohyb obyvatelstva sociální a ekonomické struktury ve zdrojových komunitách a pravděpodobnost další migrace se zvýší. Gunnar Myrdal (1957) tuto zpětnou vazbu nazval „cirkulární kumulativní příčinou migrace“. Proces stojí na několika strukturálních mechanismech; v odborné literatuře byla věnována významná pozornost třem z nich: vytváření sítí, agrární transformaci a redistribuci příjmů.

Vytváření sítí

Proces vytváření sociálních sítí je pravděpodobně tím nejdůležitějším strukturálním mechanismem, který je součástí kumulativních příčin mezinárodní migrace. Migrační sítě spočívají v meziosobních vazbách, které propojují současné migranty, dřívější migranty a nemigranty ve vysílajících a přijímajících zemích prostřednictvím příbuzenství, přátelství či společného původu. Studiu role sítí při strukturování migrace se již dlouhou dobu věnují sociologové a antropologové (Tilly a Brown, 1967; Mitchell, 1969; Magnin, 1959; Price, 1971; Choldin, 1973; MacDonald a MacDonald, 1974; Hugo, 1981). Rovněž ekonomové prokázali, že přítomnost přátel, příbuzných nebo členů nejbližšího okolí v cílové zemi výrazně zvyšuje pravděpodobnost migrace do daného místa (Hagerstrand, 1957; Nelson, 1959; Greenwood, 1969, 1970).

Sítě zvyšují pravděpodobnost mezinárodního pohybu, jelikož snižují jeho náklady a za předpokladu, že mezi zdrojovým a cílovým prostorem existuje pozitivní příjmový diferenciál, zvyšují čisté očekávané zisky migrace. Náklady migrace zahrnují přímé peněžní náklady na cestu (doprava, strava a ubytování), náklady na získání informací (čas, peníze a úsilí potřebné k nalezení vhodného zaměstnání), náklady obětované příležitosti (zisk ušlý během cesty a při hledání zaměstnání) a náklady související s psychikou (psychologický dopad přesunu ze známého prostředí do cizího). Uvedené

náklady s sebou nese každý přesun, ale s delší vzdáleností přesunu a zejména při přechodu státní hranice se zvyšují (Stark, 1984b). Má-li však potenciální migrant vazby na osoby, které již v cílové destinaci žijí, jsou všechny tyto náklady nižší (Cornelius, 1975; Lomnitz, 1977; Massey et al., 1987).

Důvody pro migraci mohou být různé, ale jakmile počet migrantů dosáhne určité kritické úrovně, rozvíjející se sítě způsobí, že náklady na přesun poklesnou a pravděpodobnost migrace naopak vzroste. Tyto jevy se navzájem zesilují, a tendence k migraci se tak v průběhu času rozšíří na všechny segmenty společnosti. Zpětná vazba v tomto případě vzniká proto, že rozvoj sítí je podmíněn samotným aktem migrace.

Migranti, kteří odcházejí do nové destinace jako první, nemohou využít žádné sociální vazby a migrace je pro ně nákladná zejména v případě, je-li spojena se vstupem na území cizí země bez potřebných dokumentů. Z tohoto důvodu nepocházejí první mezinárodní migranti ze spodních vrstev společnosti, nýbrž z nižších středních vrstev (Portes, 1979). Odchod prvních migrantů však vede k okamžitému poklesu nákladů migrace pro jejich přátele a příbuzné, kteří zůstali ve zdrojové zemi. Vzhledem k povaze příbuzenských struktur a přátelských vztahů si každý nový migrant vytváří skupinu lidí se sociálními vazbami na cílový prostor. Skupiny migrantů a nemigrantů jsou nevyhnutelně propojeny prostřednictvím příbuzenských vztahů nebo přátelství. Implicitní povinnost pomoci druhým při hledání zaměstnání a v běžném životě v cílové destinaci, která z přátelství vyplývá, tak nově příchozím migrantům pomáhá snižovat náklady.

Jakmile ve zdrojové zemi dosáhne počet síťových spojení s cílovou destinací kritické úrovně, migrace začne probíhat setrvačně, jelikož sociální struktury, které se díky migraci tvoří, jsou dostatečně silné pro její další pokračování. Příchod každého nového migranta snižuje náklady migrace následující skupiny přátel či příbuzných, nižší náklady přimějí k rozhodnutí migrovat další osoby, čímž dojde k rozšíření skupiny lidí s vazbami v zahraničí a dalšímu poklesu nákladů pro následující skupinu osob. Historické studie provedené v Evropě dokazují, že migrační sociální sítě byly právě tou hnací silou, která migraci z Evropy na počátku minulého století udržovala a určovala její směr (Morawska, 1988). Nedávné výzkumy provedené v Mexiku dokazují, že zapojení do migračních sítí výrazně zvyšuje pravděpodobnost emigrace do Spojených států (Taylor, 1986; Massey a García-Espafia, 1987; Massey et al., 1987).

Migrace je tedy kumulativně zapříčiněna postupným vytvářením sociálních sítí, které v průběhu času snižují náklady emigrace ze zdrojových zemí. Podle této teorie přijímají rodiny rozhodnutí na základě poměru nákladů k zisku a porovnávají tedy očekávané

zisky migrace s předpokládanými náklady na přesun do zahraničí. Je-li očekávaná čistá návratnost kladná, vyšle rodina do zahraničí jednoho nebo více svých členů. Takto vydělaná mzda má maximalizovat celkový příjem domácnosti. Variantou této teorie je, že rodiny vysílají své členy do zahraničí nejenom proto, aby maximalizovaly svůj zisk, nýbrž i proto, aby minimalizovaly riziko plynoucí z vazeb na místní ekonomiku (David, 1974; Stark a Levhari, 1982; Stark, 1983, 1984a, 1984b; Lucas a Stark, 1985; Katz a Stark, 1986).

Ekonomické podmínky v rozvojových zemích jsou proměnlivé a blahobyt chudých rodin ve venkovských oblastech ohrožují vážná rizika. Kromě obvyklých hrozeb v podobě sucha, neúrody nebo přírodních katastrof, vytváří nejisté a nepředvídatelné ekonomické prostředí také společenská a ekonomická transformace, jež jsou nedílnou součástí rozvoje země. Neexistuje-li žádný jiný způsob, jak se před těmito hrozbami chránit, je migrace členů rodiny na zahraniční pracovní trhy vhodnou strategií ke snížení celkového rizika pro příjem domácnosti.

Riziko se skutečně sníží pouze v případě, že příjmy ve zdrojové a cílové zemi jsou na sobě relativně nezávislé, ideálně však nepřímo úměrné (Stark a Levhari, 1982; Stark, 1984b; Katz a Stark, 1986). Podobně jako investoři minimalizují riziko pomocí diverzifikace investic, také domácnosti podle zásady diverzifikace vysílají své členy na různá místa. Hospodářské cykly ve zdrojové a cílové zemi se obvykle nacházejí v opačné fázi, což vede k tomu, že domácnosti mívají tendenci ochránit se před ekonomickou recesí tím, že jeden nebo více členů rodiny vydělává peníze v zahraničí během tamní fáze expanze.

Ekonomická provázanost zemí historicky vedla k negativní korelaci mezi jejich hospodářskými cykly, a proto lze model averze k riziku využít pro vysvětlení, proč je mezinárodní migrace mezi dvěma ekonomicky propojenými zeměmi tak atraktivní a častá. Rovněž poskytuje vysvětlení masivního přesunu osob z Británie do USA – hospodářské cykly těchto dvou zemí byly ve významné míře negativně korelovány, čímž byly maximalizovány strukturální podmínky emigrace (B. Thomas, 1954).

Migrace všeobecně, a mezinárodní migrace obzvláště, a s nimi spojený rozvoj migračních sociálních sítí představují účinnou strategii pro snižování rizik (Taylor, 1986). Jsou-li migrační sítě dobře rozvinuté, většina členů komunity může v cílové zemi těžit z jednoduššího přístupu k zaměstnání a migrace se stává spolehlivým a relativně bezrizikovým zdrojem finančních prostředků (Massey et al., 1987). Postupné snižování nákladů migrace usnadňuje další rozšiřování migračních sítí, které je ještě více urychleno postupným snižováním rizik. Každý nově příchozí migrant síť dále rozšiřuje a snižuje tak riziko přesunu pro své blízké, až je nakonec diverzifikace příjmů

domácnosti prostřednictvím práce v zahraničí téměř bez rizika a bez nákladů. Teorii diverzifikace rizik potvrdily empirické studie (Lucas a Stark, 1985; Taylor, 1986; Fox a Stark, 1987) a její tvrzení byla rovněž prokázána na chování sledovaném v rámci detailní studie mexických komunit vysílajících migranty (Reichert, 1981, 1982; Mines, 1981; Massey et al., 1987).

Prostřednictvím vyhodnocování nákladů a zisku a averze k riziku tedy migrace generuje společenské struktury, které postupem času vedou ke kumulativní příčinné souvislosti. Mezinárodní migrace však kromě vytváření sítí působí zpětně i na další aspekty struktury společnosti a tato zpětná vazba ještě více přispívá ke vzniku kumulativní příčinné souvislosti. Zaslání výdělků zpět do vlasti mění strukturu zemědělské produkce v rolnických komunitách a narušuje distribuci příjmů.

Dopady na distribuci příjmů jsou pravděpodobně nejvíc patrné v případě, že k migraci dochází mezi dvěma zeměmi s výraznými rozdíly v úrovni příjmů, jakými jsou např. Mexiko a Spojené státy americké. Například ve studii provedené na čtyřech mexických komunitách byl průměrný roční příjem emigranta do USA po odečtení nákladů na stravu a ubytování přibližně 4250 amerických dolarů (na úrovni z roku 1982), což je přibližně šestinásobek částky, kterou by si mohl v Mexiku vydělat pracovník při zaměstnání na plný úvazek, v němž by pobíral oficiální minimální mzdu (Massey et al., 1987). Částky zasílané zpět do vlasti převyšují místní příjmy a mají hluboký dopad na distribuci příjmů ve zdrojových komunitách.

Agrární transformace

Bylo prokázáno, že přístup k výdělkům emigrantů má výrazný dopad na strukturu vlastnictví půdy a organizaci zemědělské produkce. Joshua Reichert (1979, 1981, 1982) studoval město na mexickém venkově, v němž rodiny migrantů získaly přístup k výhodným pozemkům díky vysokým příjmům z práce v zahraničí. Rodiny migrantů, které představovaly 20 % tamního obyvatelstva, získaly v průběhu dvou desetiletí do svého vlastnictví 63 % místní půdy, čímž došlo k přeměně města ze společenství tvořeného z naprosté většiny chudými rodinami bez vlastních pozemků na obec, v níž se ekonomická síla soustředí v rukou migrantské elity vlastníků pozemků.

Jelikož práce v zahraničí představuje bezpečný a lukrativní zdroj příjmu, migranti vlastníci pozemky svou půdu často obdělávají méně intenzivně než nemigranti, nechávají ji ležet ladem anebo umožňují ostatním, aby na ní hospodařili, zatímco se sami vydávají za prací do zahraničí. Avšak i po získání půdy je stále v zájmu domácnosti diverzifikovat riziko tím, že budou někteří členové rodiny vysláni za prací do zahraničí (Stark a Levhari, 1982). Například v Mexiku je běžné, že nejproduktivnější

členové domácnosti (otcové a starší synové) migrují do zahraničí a starost o zemědělskou produkci přenechávají ženám, mladším dětem či pachtýřům (Reichert, 1981, 1982; Mines, 1981; Massey et al., 1987). V mnoha případech není půda obdělávána a ti, kdo se rozhodnou půdu obhospodařovat, obvykle více investují do technologií, které jim usnadní práci (Massey et al., 1987). Uvedené praktiky urychlují rozpad tradičních venkovských společností, snižují místní produkci potravin, dochází kvůli nim k růstu cen základních potravin, snížení poptávky po manuální práci a zvýšení tlaku na emigraci (Swanson, 1978; Rhoades, 1978, 1979; Rubenstein, 1979; Fergany, 1982; Mines and de Janvry, 1982; Pressar, 1982).

Redistribuce příjmů

Další oblast výzkumu se zaměřovala na dopad migrace na distribuci příjmů ve společnosti. Ze studií vyplývá, že peníze, které migranti zasílají zpět do zdrojové země, výrazně ovlivňují příjmy, které mají domácnosti k dispozici, a mají markantní dopad na distribuci příjmů (Reichert, 1982; Selby and Murphy, 1984; Stark et al., 1985, 1986; Massey et al., 1987). Takový příliv peněz zvenčí zvyšuje mezi nemigranty pocit relativní deprivace. Ten je navíc ještě umocněn vzorcem chování typickým pro migranty – okázalou spotřebou, která může nabývat podoby koupě domů, automobilů, oblečení či předmětů dlouhodobé spotřeby (Brettell, 1979; Reichert, 1982; Swanson, 1978; Rhoades, 1979; Pressar, 1982; Griffith, 1986; Massey et al., 1987).

Oded Stark s kolegy nabízí systematické teoretické zpracování toho, jaký účinek má emigrace na distribuci příjmů a naopak (Stark, 1984a, 1984b; Stark a Yitzhaki, 1985; Stark a Taylor, 1988). Stark tvrdí, že celková pohoda a spokojenost domácností plyne nejenom ze zlepšení absolutního ekonomického postavení, nýbrž i z lepšího srovnání s ostatními domácnostmi v rámci daného společenství. Přestože mohou být členové domácnosti motivováni k migraci v případě, že je jejich příjem nízký, míra motivace klesá, pokud jsou nízké i příjmy domácností v jejich okolí. Mají-li některé domácnosti vysoké příjmy, je chudá domácnost relativně i absolutně materiálně deprivovaná a motivace zlepšit svůj status prostřednictvím příjmů z práce v zahraniční ekvivalentně roste. Stark a J. Edward Taylor (1986, 1988) ve svých systematických studiích, v nichž vycházeli z dat o mexické společnosti, zjistili, že je-li domácnost relativně deprivovaná, pravděpodobnost emigrace se výrazně zvyšuje i v případě, že vezmeme v potaz absolutní ekonomický status domácnosti.

Stark (1984a) tvrdí, že efekt relativní deprivace vede k silné tendenci k migraci všeobecně, ale zejména migraci mezinárodní. Když členové domácnosti emigrují za prací do zahraničí, mají vyšší příjmy, které by nebyly lokálně k dispozici, a přispívají tak k příjmům distribuovaným místně. Zvyšují tak relativní deprivaci domácností na

spodních stupních distribuce a posilují u jejich členů pravděpodobnost migrace (Stark a Taylor, 1988). Jak ve svých případových studiích popisují Reichert (1979), Richard Mines (1981), Massey et al. (1987) a jiní, výsledkem je spirála zvyšování relativní deprivace a další migrace. Práce migrantů, která přináší nejvyšší příjmy, způsobí největší relativní deprivaci, a tím povede k největší dodatečné migraci. Migrace mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi tedy vykazuje největší potenciál pro vznik kumulativních příčin.

Nicméně Stark et al. (1985, 1986) zjistili, že remitence ze zahraničí nezvyšují příjmovou nerovnost ve všech společenstvích. Spíše zvyšují nerovnost v komunitách s několika migranty a slabě vyvinutými sítěmi; ve společenstvích s dobře vyvinutými sítěmi a vysokým množstvím migrantů měly remitence naopak vyrovnávací efekt. V limitním případě, kdy z práce migrantů těží téměř všechny domácnosti (jako je Reichertova skupina), díky remitencím rozdíly v distribuci příjmů poklesly. Dopad remitencí je nejvýznamnější v raných fázích migrace, kdy je patrná obrovská propast mezi příjmy několika emigrantů na jedné straně a nemigrantů na straně druhé. Toto zpětné působení se však postupně otupuje s tím, jak čím dál větší podíl členů komunity získává přístup k příjmům z migrace. Pokud se do migrace zapojí většina členů společenství, remitence přispívají k vyrovnání příjmů a relativní deprivace přestává být důvodem k migraci.

Mexický případ v komparativní perspektivě

Z předchozího přehledu teorie a empirického výzkumu lze předpokládat, že mezinárodní migrace představuje přirozený výsledek socioekonomických změn, které nevyhnutelně doprovázejí ekonomický vývoj. S vývojem přichází výměna kapitálu za práci, scelování obdělávaných ploch a vytváření nových trhů. Uvedené procesy ničí základy rolnické ekonomiky, která se soustředila na vesnicích, a vytvářejí skupiny potenciálních migrantů s oslabenými vazbami k půdě a tradičnímu způsobu života.

Většina těchto osob je přitahována k zaměstnání v průmyslu nebo službách ve městech, ale kvůli cyklické povaze ekonomického růstu, všudypřítomnému rozdílu ve mzdách mezi státy a nižšími náklady na přesun a získávání informací, zůstává potenciál pro rozšířenou migraci bytostnou součástí rozvoje. Míra migrace je nejvyšší mezi zeměmi, které jsou ekonomicky integrované, jelikož úzké propojení obvykle vede k tomu, že se hospodářské cykly daných zemí nacházejí v opačné fázi, dále dává

vzniknout dobře rozvinutým komunikačním systémům a dopravě mezi zeměmi a častějšímu náboru zaměstnanců do úzce zaměřených pracovních činností.

Jakmile mezinárodní migrace započne, pokračuje setrvačností, jelikož zpětně působí na sociální a ekonomické struktury ve zdrojové zemi tím, že zvyšuje pravděpodobnost další migrace, což přispívá ke kumulativní příčinné souvislosti. Sítě se rychle rozšiřují a tento proces se dále zrychluje – každý nově příchozí migrant snižuje náklady a riziko přesunu do zahraničí pro své příbuzné, některé z nich tak podnítl k migraci, což přinese další snížení nákladů a rizik pro následující skupiny osob atd. Rozšiřující se migrace vede k výraznější konsolidaci pozemků, přispívá k využívání kapitálu v zemědělství a deformuje distribuci příjmů. To vše dále zvyšuje tlak na odchod obyvatelstva z výchozí země. Jakmile emigrace dospěje do této fáze, je velmi těžké ji řídit a ovládat.

V dlouhodobém horizontu však vzájemně propojené procesy ekonomického růstu, migrace mezi venkovem a městy a mezinárodní migrace přetvářejí ekonomiku dané země ze zemědělsko-rolnické na modernější, průmyslovou a postupně vedou k oslabení sil zapříčiňujících soustavnou migraci. Modernizace nakonec zasáhne všechny oblasti země a proces vysídlování se zpomalí. Se zvyšující se mírou urbanizace začnou obyvatelé venkova (z jejichž řad pochází nejvíce migrantů) představovat v populaci menšinu. Reálné mzdy rostou a přibližují se rozvinutějším státům. Migrační sociální sítě nakonec obyvatelstvo saturují a jejich rozšiřování se zpomalí. Pokud počet emigrantů dosáhne vysoké úrovně, remitence přestanou zvýrazňovat relativní deprivaci, a naopak ji začnou snižovat. Díky posíleným kapitálovým trhům získají rodiny přístup k pojištění a úvěrům a atraktivita emigrace jako strategie omezující riziko klesne.

Výše uvedený scénář lze dobře ilustrovat na případě Mexika. Emigrace do Spojených států historicky nepramenila z nedostatečného ekonomického růstu Mexika, nýbrž z jeho překotného vývoje. Stejně jako v případě evropských zemí před rokem 1914 probíhala i emigrace z Mexika v několika vlnách, které úzce souvisely s tehdejšími ekonomickými a politickými podmínkami. V nich se zrcadlil zlomový přechod z ekonomiky založené na venkovském rolnictví na městský industrialismus. Ve srovnání s evropskými zeměmi se míra emigrace z Mexika ničím nevymyká – ve skutečnosti se pohybuje na úrovni evropského průměru. Vezmeme-li v potaz rychlý populační růst v Mexiku a vysoké nároky na kapitál, kterými se vyznačuje současná technologie, vyniká migrace z Mexika spíše tím, jak je nízká.

K výrazné migraci z Mexika do USA docházelo ve třech obdobích. První vlna začala krátce po přelomu století a byla přímou reakcí na zabor komunální půdy a kapitálové investice do zemědělství v Mexiku a zároveň rychlý hospodářský vývoj na americkém

Jihozápadu (Cardoso, 1980). Celý proces urychlila železnice, která propojila americký Jihozápad přímo s trhy na východě USA, což vedlo ke vzniku poptávky po mexické pracovní síle v dolech a na polích. Železnice rovněž propojila mexické vnitrozemí se zahraničními trhy, díky čemuž se velkoplošné zemědělství stalo ziskovým (Hansen, 1974). Příliv průmyslově vyráběného zboží vytlačil místní řemeslníky (Massey et al., 1987) a společně s komercializací zemědělství a zábořem obdělávané půdy postupně podkopával základy rolnické ekonomiky. Železnice zároveň snížila náklady na cesty do Spojených států a do mexického vnitrozemí přivedla první náboráře. Kombinace těchto faktorů se stala rozbuškou pro první vlnu emigrace (Cardoso, 1980).

Vlna vyvrcholila v průběhu 20. let, kdy se k poválečnému ekonomickému boomeru ve Spojených státech přidala ekonomika zdevastovaná mexickou revolucí (1910–1919). Mezi lety 1841 a 1930 emigrovalo do Spojených států přibližně 744 tisíc Mexičanů, nicméně 97 % z nich odešlo až po roce 1900 a jen v roce 1909 přesáhl roční počet emigrantů hodnotu 10 tisíc (Cardoso, 1980; Ferenczi, 1929b). Hodnota z období let 1841–1930 představuje 5,5 % mexického obyvatelstva v porovnání s údaji z roku 1900 a 4,5 % obyvatelstva podle údajů z roku 1930. Podle evropských historických standardů tak byl migrační tok poměrně skromný. Jeho malý rozsah vynikne o to více, uvědomíme-li si, jakou politickou nestabilitu a ekonomický chaos revoluce přinesla. Revoluce byla zároveň přímým následkem ekonomické nerovnosti, za níž stál rychlý kapitalistický vývoj během režimu Porfiria Díaze (1876–1910) (Hart, 1987).

První emigrační vlna skončila v roce 1929 s nástupem velké hospodářské krize a masovým návratem Mexičanů z USA (Hoffman, 1974). Během následující dekády k žádnému významnějšímu odchodu Mexičanů do zahraničí nedošlo. 30. léta však byla v Mexiku dobou politické restrukturalizace, během níž byly položeny základy moderního státu (Cline, 1962; Hansen, 1974). Průmyslová politika se zaměřovala na substituci dovozu a vláda soustřeďovala kapitál do odvětví, v nichž vysokou poptávku spotřebitelů uspokojoval dovoz. Ve snaze obnovit původní systém komunálního vlastnictví půdy a zvrátit zábořiny půdy z Díazovy éry byly mezi rolníky rozděleny hektary zemědělské půdy. Další miliony hektarů v severních vnitrozemských státech a pobřežních regionech byly ve stejném období převedeny do vlastnictví soukromých investorů. Veřejné investice do zavlažovacích systémů a infrastruktury na venkově proměnily rozsáhlý agrární sektor na dynamický zdroj produktivity, zboží a hotovosti, zatímco rolnický sektor zůstal poměrně neproduktivní a chudý (Gregory, 1986).

Politické a ekonomické základy položené ve 30. letech 20. století vedly od počátku 40. let k rychlému ekonomickému růstu a značnému zvýšení produktivity napříč odvětvími. Tyto jevy vydržely s cyklickými výkyvy až do roku 1982. V průběhu tohoto období dosahovala míra růstu mexického hospodářství mimořádných hodnot a výrazně

převyšovala růst v Evropě během moderní kapitalistické transformace. Roční míra růstu produkce dosahovala během každého desetiletí od 40. do 80. let v průměru 6 až 7 % a produktivita práce pravidelně rostla o 2 až 4 % ročně (Gregory, 1986). Úroveň urbanizace, vzdělání, školní docházka a zdravotní péče dramaticky vzrostla (Unikel et al., 1976; Altamir, 1974; Alba a Potter, 1986).

Druhá vlna migrace začala v roce 1942, svého vrcholu dosáhla na konci 50. let a skončila v roce 1964. Jak bylo pro atlantické ekonomiky 19. století typické, pramenila ze současného působení push a pull faktorů. Období sucha v Mexiku ve 40. letech vedlo ke zvýšení tlaku na venkovské zdroje, a ačkoliv agrární redistribuce přinesla mnoha rodinám půdu, na maloplošnou produkci byly věnovány pouze nepatrné prostředky, a proto byl rolnický sektor neproduktivní a neměl dostatečnou likviditu (Massey et al., 1987). 2. světová válka zapříčinila ve Spojených nedostatek pracovní síly, který byl kompenzován tzv. „bracero“ programem, iniciativou pro dočasné zaměstnávání nekvalifikovaných pracovníků, v rámci nějž byla Mexičanům poskytována víza umožňující práci v zemědělství s platností až na půl roku (Galarza, 1964).

Ačkoliv byl „bracero“ program zamýšlen jako dočasné opatření po dobu války, farmáři z Jihozápadu z něj těžili a využili svůj vliv v Kongresu k tomu, aby jeho trvání prodloužili až do roku 1964 (Samora, 1971). Počet účastníků programu se rychle navýšil z 362 tisíc pracovníků v období 1942–1949 na 3,3 milionu během svého vrcholu v 50. letech. V období mezi lety 1940 a 1964 tak celkově na území Spojených států vstoupilo přibližně 4,6 milionu „braceros“ a 656 tisíc legálních migrantů (Cornelius, 1978), což představuje podle údajů z roku 1960 přibližně 15 % mexické populace. Ve srovnání s evropskými zeměmi v 19. století je to velmi nízké číslo.

Třetí vlna migrace začala v polovině 60. let a pokračuje dodnes. Kryje se s vlnou zemědělské modernizace zaměřené na samozásobitelský sektor malých rolníků v hustě obydlených severních státech – tradičním zdroji migrace do Spojených států (Samora, 1971; Dagodag, 1975; North a Houstoun, 1976). Po roce 1965 je patrný všeobecný posun od samozásobitelského zemědělství k drobnému pěstování komerčních plodin, doprovázený rychlým nástupem mechanizace, vyšším používáním plodin s vysokým výnosem, zaváděním zavlažovacích systémů, rozšířením používáním insekticidů a herbicidů a silnější závislostí na umělých hnojivech (Hewitt de Alcantara, 1976; Gregory, 1985; Massey et al., 1987). Tyto změny společně vedly k výraznému snížení poptávky po zemědělských pracovnících ve venkovských rolnických komunitách (Rendon, 1976; CESP, 1982; Massey et al., 1987). Navíc po dvaceti letech vývoje podporovaného „bracero“ programem a liberálními imigračními zákony ve Spojených státech dosáhly sociální sítě mexických migrantů kritického

množství a vstoupily do fáze setrvačného růstu (Reichert, 1979; Mines, 1981; Massey et al., 1987).

Díky rozvinutým migračním sítím a mechanizaci zemědělství na přelomu 60. a 70. let začala dočasná i trvalá migrace do USA představovat oblíbenou ekonomickou strategii, využívanou vysokým procentem mexických domácností ke snížení rizika, dosažení ekonomické mobility a pro obživu rodiny (Reichert a Massey, 1979; Reichert, 1981, 1982; Mines, 1981; Roberts, 1982; Massey et al., 1987). Emigrace z Mexika v tomto období nepřetržitě rostla. Mezi lety 1965 a 1985 vstoupilo na území Spojených států 1,2 milionu legálních migrantů (Immigration and Naturalization Service, 1987) a v období od roku 1965 do roku 1980 podle nejpravděpodobnějších odhadů minimálně 1 milion nelegálních migrantů (Warren a Passel, 1987). V následujících letech přišlo ročně dalších 106 tisíc osob (Passel a Woodrow, 1987). Ze střízlivého odhadu lze odvodit, že počet nelegálních migrantů mezi lety 1965 a 1985 dosáhl celkem 1,5 milionu osob, což znamená, že v poslední vlně přišlo celkem 2,7 milionu imigrantů. Pokud budeme předpokládat, že počet nelegálních migrantů byl dvojnásobný, dostaneme se na úroveň 4,2 milionu. Tyto údaje představují postupně 4,0 a 6,3 % počtu obyvatel Mexika podle údajů z roku 1980. Z toho lze usoudit, že i kdybychom vycházeli z vyšších odhadů nelegální migrace, zůstala emigrace z Mexika na velmi nízké úrovni.

Ze širší perspektivy tedy jednotlivé etapy mexického hospodářského vývoje a emigrace nevykazují žádné výjimečné jevy. Během období ekonomického růstu markantně vzrostla i úroveň produktivity, produkce a zaměstnanosti. Zejména v období mezi lety 1940 a 1970 dosahoval růst mnohem vyšších hodnot než v případě evropských států v 19. století (Hansen, 1974; Gregory, 1986). Vzhledem k tak rychlé ekonomické transformaci není výrazná emigrace ničím překvapivým. Nicméně během tří vln emigrace do Spojených států (1900–1929, 1942–1964 a 1965–1985) počet emigrantů nikdy nepřesáhl 15 % tehdejší populace (ve srovnání se 41 % v případě Británie, 36 % u Norska, 30 % u Portugalska, 29 % u Itálie, 23 % u Španělska a 22 % u Švédska). Dokonce ani celková emigrace za období od roku 1941 do roku 1985 nepřesahuje 15 % celkové mexické populace v roce 1980 (nebo 25 % obyvatelstva v roce 1960). Až do roku 1982 navíc proces rychlého růstu a vývoje přerušila pouze mexická revoluce, která byla sama přímým následkem předchozího vývoje. Naproti tomu evropské země prošly v průběhu svého vývoje postupně obdobími revolucí, politické nestability a agresí, jejichž vyústěním se staly hrůzy dvou světových válek.

Nahlíženo prismatem evropských historických norem, mexický hospodářský růst od roku 1876 do současnosti se vyznačuje svou nízkou mírou politické nestability a emigrace, kterou zapříčinil. Nízká úroveň emigrace se výrazně vyjeví zejména tehdy,

vezmeme-li v potaz úzkou ekonomickou provázanost Mexika a Spojených států (Barkin, 1986) a demografický a technologický kontext, v rámci něž k vývoji došlo.

Demografický potenciál k migraci z Mexika je mnohem vyšší, než byl ve státech západní Evropy během 19. století. Pokles úmrtnosti v Evropě nastal pomalu a míra plodnosti byla poměrně nízká, jelikož uzavírání manželství ve vyšším věku a celoživotní celibát představovaly poměrně rozšířený jev (Coale, 1974). Porodnost začala s mírným zpožděním opět klesat, protože z týchž sociálních a ekonomických změn, které zapříčinily pokles úmrtnosti, vyvěrala i touha po omezení velikosti rodin. Rozdíl mezi porodností a úmrtností tak byl pouze nepatrný a oba ukazatele se velmi rychle vyrovnaly, následkem čehož byla zaznamenána nepatrná a postupně klesající míra přirozeného přírůstu.

Nicméně v Mexiku došlo na počátku 40. let k prudkému propadu úmrtnosti, zatímco plodnost zůstala na vysoké úrovni. Příčinou byla manželství uzavíraná v nízkém věku a neochota omezovat velikost rodin (Alba a Potter, 1986). Vysoký rozdíl mezi porodností a úmrtností přetrval po několik desetiletí. Za poklesem úmrtnosti totiž do značné míry stály dovážené technologie a nová opatření v oblasti zdravotnické péče, spíše než socioekonomické změny – ty ve stejném období zapříčinily pokles porodnosti. Nůžky se začaly uzavírat až na sklonku 70. let, kdy vláda zavedla program aktivního plánovaného rodičovství, který reagoval na latentní poptávku po omezení velikosti rodin, která pramenila ze sociálních a ekonomických změn, ke kterým během vývoje došlo (Alba a Potter, 1986). Následkem toho se Mexiko v období dynamického růstu vyznačovalo vysokým přirozeným přírůstkem, který značně převyšoval hodnoty typické pro evropské země v 19. století. Vysoká úroveň zmíněných ukazatelů jasně zesílila tlak na emigraci tím, že vedla ke zvýšení hustoty obyvatelstva na venkově.

Ve srovnání s minulostí rovněž vzrostly kapitálové náklady produkčních technologií. Během 19. století bylo navýšení produktivity dosaženo zejména prostřednictvím reorganizace produkce a rozdělení práce, stroje byly podle moderních standardů primitivní. Počet rolníků, kteří se museli kvůli mechanizaci zemědělství přemístit, byl nízký, zatímco poptávka po nekvalifikované práci v továrnách ve městech vysoká (Perry, 1978). Avšak během 20. století začala mít technologie vysoké nároky na kapitál. Mechanizace zemědělství tak měla sílu donutit mnohem více lidí pracujících na venkově k migraci. Zároveň s tím bylo v továrnách potřeba méně pracovníků pro výrobu stejného objemu zboží. Výsledkem byla skutečnost, že počet pracovníků potřebných pro výrobu dané jednotky zboží prudce klesl ve všech odvětvích mexické ekonomiky (Altamir, 1974; Alba, 1978). Uvedené tendence i v tomto případě stupňovaly tlak na emigraci mnohem více, než tomu bylo v Evropě 19. století.

Technologické inovace rovněž výrazně omezily čas a peníze potřebné k cestování do zahraničí. Díky moderním způsobům masové komunikace téměř všichni Mexičané vědí o bohatství, jímž Spojené státy oplývají. Průměrný Mexičan jako potenciální migrant toho o své cílové destinaci ví mnohem více než evropští migranti v minulosti a je schopen mnohem snadněji cestovat tam a zpět – tyto dvě země sdílejí společnou hranici a nejsou odděleny oceánem. Celkově vzato by se mohlo zdát, že demografická, technologická a geografická situace Mexika je živnou půdou pro rozsáhlou emigraci mnohem více než podmínky, které v Evropě panovaly na přelomu 19. a 20. století. Z tohoto ohledu je relativně omezený rozsah emigrace Mexičanů do Spojených států o to překvapivější.

V roce 1982 se však po 40 letech rychlého vývoje ekonomický růst náhle zadrhl a Mexiko upadlo do nejhroší ekonomické krize od revoluce z roku 1910. Hrubý domácí produkt v roce 1982 klesl o 0,5 % a v roce 1983 o 4,7 %, průmyslová produkce se snížila o 2,7 % v prvním roce a 8,3 % ve druhém a nezaměstnanost ve třech největších metropolitních oblastech v roce 1982 stoupla na 8 %, kde se udržela i v roce 1983 (Gregory, 1986). Ačkoliv mohou tato čísla znít krutě, plná síla krize se odrazila zejména na mzdách – reálná mzda se od roku 1981 do poloviny roku 1983 propadla o 25 %. Reálná minimální mzda v témže období poklesla o 20 % (Gregory, 1986) a inflace v roce 1982 dosáhla přibližně 480 %.

Krize se zrodila z vládního rozhodnutí výrazně investovat do průmyslových odvětví nahrazujících dovoz, a to ve snaze vytvořit nová pracovní místa a omezit dotace na potraviny a služby, čímž mělo dojít ke zmenšení příjmové nerovnosti. Toto úsilí bylo financováno příjmy z prodeje ropy a zahraničními půjčkami. Vláda počítala s tím, že cena ropy vzroste takovým tempem, které bude dostatečné k financování sociálních a ekonomických výdajů a splácení zahraničního dluhu (Gregory, 1986: 270).

Když ceny ropy spadly, ekonomická bublina splaskla a krize se rozběhla naplno. Ve stejnou dobu Spojené státy vstupovaly do období ekonomického boomu za vlády Ronalda Reagana. Vzhledem k úzké ekonomické provázanosti mezi Mexikem a Spojenými státy, vysoce rozvinutým sociálním sítím mexických migrantů ve Spojených státech a tomu, že migrace je citlivá na hospodářský cyklus doma i v zahraničí (D. Thomas, 1941; B. Thomas, 1954), není zrychlení emigrace po roce 1982 ničím překvapivým. Legální migrace z Mexika do Spojených států proto vzrostla z 56 tisíc osob v roce 1982 na 72 tisíc v roce 1987, což představuje v pětiletém srovnání 29% nárůst. Zároveň s tím stoupl počet osob zadržených Imigračním a naturalizačním úřadem USA, v drtivé většině Mexičanů, o 82 % – z 970 tisíc v roce 1982 na 1,8 milionu v roce 1986 (Immigration and Naturalization Service, 1987, 1988).

Ze širšího historického pohledu však tento výrazný nárůst počtu migrantů není tak značný a představuje běžné přizpůsobení se zpomalení hospodářského cyklu v Mexiku. Stejně jako mnohokrát v minulosti slouží migrace do USA jako ochrana před nejistotou, kterou by mohla přinést silná recese, a je součástí širší strategie obyvatelstva, jak čelit krizi. Zaprvé emigrace snižuje zátěž, kterou pro zemi představuje nezaměstnanost, a zadruhé remitence představují významný zdroj devíz (Diez-Canedo, 1980) a tlumí pokles reálných mezd v mnoha zemích. Zároveň poskytují důležitý zdroj investic drobným podnikatelům (Massey et al., 1987). Zejména příznivý směnný kurz mexického pesa k americkému dolaru zesiluje návrat kapitálu do vlasti migrantů.

Omezení proudu mexických migrantů do USA, pokud by vůbec bylo možné, by Mexiku přivodilo další těžkosti vzhledem k tomu, s jak vážnými sociálními, hospodářskými a politickými problémy, pramenícími z krize, se země potýká. Omezení by zničilo přirozený a velmi důležitý mechanismus přizpůsobování se krizi a pravděpodobně by prodloužilo a prohloubilo recesi. Je-li v zájmu USA podporovat ekonomický rozvoj Mexika a usnadnit jeho návrat k dynamickému růstu, pak je pravděpodobně v zájmu USA také vyhovět nárůstu počtu migrantů z Mexika, způsobenému současnou krizí.

Jak dlouhé bude trvání zvýšené migrace z Mexika, bude záviset na schopnosti mexické vlády krizi ukončit a znovunastolit stabilní ekonomický růst. Pokud by došlo k obnovení růstu mexické ekonomiky z minulosti a mexická města by znovu získala na atraktivitě jako centra zaměstnanosti a příležitostí, lze očekávat, že migrace bude kulminovat a začne klesat. Navíc podíváme-li se dále do budoucna až za současnou fázi hospodářského cyklu, máme důvod věřit, že potenciál mexické emigrace již svého vrcholu dosáhl nebo jej dosáhne velmi brzy. Základní procesy, které generují migraci, jsou v Mexiku v zásadě již v pokročilé fázi a nevyhnutelně se blíží svému vyčerpání.

Zaprvé, procesem substituce kapitálu již prošla většina drobných zemědělců v Mexiku. Počet traktorů používaných na polích zalévaných pouze deštěm se v 70. letech téměř ztrojnásobil a převýšil tak počet těchto strojů používaných na polích vybavených zavlažovacími systémy (Gregory, 1986). Poměr půda/práce v průběhu let stabilně rostl a v 80. letech se v některých venkovských oblastech začal objevovat nedostatek pracovních sil. Zadruhé, není pravděpodobné, že dojde k další konsolidaci obdělávané půdy. Téměř veškerá orná půda je buď již v soukromých rukou, anebo je součástí státem podporovaného systému společného vlastnictví půdy, tzv. „ejido“. Soukromá půda je již v současnosti sjednocena do relativně velkých celků a z politického hlediska je pro vládu nemožné prosadit konsolidaci podniků typu „ejido“, přestože někteří vlastníci těchto podniků tajně (a nezákonně) své „ejido“ pronajali nebo prodali velkým společnostem a vlastníkům pozemků. Zatřetí, trhy a tržní chování již pronikly do všech regionů země do takové míry, že modely rolnické ekonomiky na ně již nelze použít (de

la Peña, 1981). Jednoduché srovnání několika popisů jednoho mexického města (Tepoztlánu) ilustruje, do jaké míry vymizely rolnické sociální a ekonomické struktury z venkovských komunit Mexika (viz Redfield, 1930; Lewis, 1951; Lomnitz-Adler, 1982). Pravděpodobně jedinou oblastí, která zůstala vlivu tržního hospodářství ušetřena, jsou izolované indiánské regiony na jihu země.

Výsledkem tohoto procesu vývoje je neustálý pokles obyvatelstva, z něhož emigranti pocházejí. V roce 1940 pracovaly dvě třetiny Mexičanů v zemědělství a v roce 1960 se toto číslo pohybovalo kolem 50 %. Avšak do roku 1980 podíl Mexičanů pracujících v zemědělství klesl na 28 % (Gregory, 1986). Jak se tento poměr bude zmenšovat a plodnost nadále podle očekávání klesat, bude počet potenciální migrantů postupně upadat. Migrační sociální sítě se navíc budovaly již po dobu 40 let a nyní se v klíčových zdrojových státech blíží bodu saturace. Bylo popsáno mnoho případů, kdy byly sítě tak dobře vyvinuté, že téměř každý obyvatel města měl vazbu na osobu, která měla s migrací do USA zkušenost (Reichert a Massey, 1979; Mines, 1981; Roberts, 1982; Massey et al., 1987).

Pokud se zákonodárci a občané obávají dopadů vysokého počtu imigrantů přicházejících do Spojených států, Mexiko by nemělo stát ve středu jejich obav. Zaprvé, je příliš pozdě realisticky očekávat, že je možné výrazně ovlivnit úroveň migrace z Mexika do USA. Zadruhé, síly pohánějící emigraci z Mexika se blíží svému vyčerpání a nedojde-li k významné politické katastrofě, tlaky na emigraci pravděpodobně v průběhu následujících dvou desetiletí oslábnu.

Poznámka

Tento článek byl vypracován pro Komisi pro studie mezinárodní migrace a spolupráci při ekonomickém vývoji, jejíž podpory si vážíme. Do českého jazyka byl přeložen pro potřeby semináře Masarykovy demokratické akademie Mezinárodní migrace: Do šířky, do hloubky, do dálky.

Odkazy

- Alba, Francisco. 1978. "Mexico's international migration as a manifestation of its development pattern" *International Migration Review* 12: 502-513.
- , and Joseph E. Potter. 1986. "Population and development in Mexico since 1940: An interpretation" *Population and Development Review* 12: 47-75.
- Altamir, Oscar. 1974. "La Medicion de la Poblacion Economicamente Activa de Mexico, 1950-1970," *Demografla y Economia* 8: 50-83.

- Barkin, David. 1986. "Mexico's albatross: The U.S. economy," in *Modern Mexico: State, Economy, and Social Conflict*, ed. Nora Hamilton and Timothy F. Harding. Beverly Hills, Calif.: Sage Publications, pp. 106-127.
- Berry, Brian, J. L. 1973. *The Human Consequences of Urbanization*. New York: St. Martin's Press.
- Bohning, Wolf R. 1972. *The Migration of Workers in the United Kingdom and the European Community*. London: Oxford University Press.
- Brettell, Caroline. 1979. "Emigrar para Voltar: A Portuguese ideology of return migration," *Papers in Anthropology* 20: 1-20.
- Cardoso, Lawrence. 1980. *Mexican Emigration to the United States 1897-1931*. Tucson: University of Arizona Press.
- Castles, Stephen, and Godula Kosack. 1973. *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*. London: Oxford University Press.
- CESPA (Centro de Estudios en Planeacion Agropecuaria). 1982. *El Desarrollo Agropecuario de Mexico*. Mexico City: Secretaria de Agricultura y Recursos Hidraulicos.
- Chayanov, Alexander V. 1966. *Theory of Peasant Economy*. Homewood, Ill.: Richard D. Irwin.
- Choldin, Harvey M. 1973. "Kinship networks in the migration process" *International Migration Review* 7: 163-176.
- Cline, Howard F. 1962. *Mexico: Revolution to Evolution, 1940-1960*. London: Oxford University Press.
- Coale, Ansley J. 1974. "The history of the human population" in *The Human Population*. San Francisco: W. H. Freeman, pp. 15-28.
- Cornelius, Wayne A. 1975. *Politics and the Migrant Poor in Mexico City*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- . 1978. *Mexican Migration to the United States: Causes, Consequences, and U.S. Responses*. Migration and Development Monograph C/78-9. Cambridge, Mass.: MIT Center for International Studies.
- Dagodag, W. Tim. 1975. "Source regions and composition of illegal Mexican immigration to California" *International Migration Review* 9: 499-511.
- David, Paul A. 1974. "Fortune, risk, and microeconomics of migration" in *Nations and Households in Economic Growth*, ed. Paul A. David and Melvin W. Reder. New York: Academic Press, pp. 21-88.
- de la Peña, Guillermo. 1981. *A Legacy of Promises: Agriculture, Politics, and Ritual in the Morelos Highlands of Mexico*. Austin: University of Texas Press.
- Diez-Canedo, Juan. 1984. *La Migración Indocumentada de México a los Estados Unidos*. Mexico City: Fondo de Cultural Economica.
- Erickson, Charlotte. 1957. *American Industry and the European Immigrant, 1860-1885*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- Ferenczi, Imre. 1929a. "A historical study of migration statistics," *International Labour Review* 20: 356-384.
- . 1929b. *International Migrations, Volume I: Statistics*. New York: National Bureau of Economic Research.
- Fergany, Nader. 1982. "The impact of emigration on national development in the Arab region: The case of the Yemen Arab Republic," *International Migration Review* 16: 757-780.
- Foster, George M. 1942. *A Primitive Mexican Economy*. Seattle: University of Washington Press.
- . 1967. *Tzintzuntzan: Mexican Peasants in a Changing World*. Boston: Little, Brown.
- Fox, Marc, and Oded Stark. 1987. "Remittances, exchange rates, and the labor supply of Mexican migrants in the US," Migration and Development Program Discussion Paper 33. Cambridge, Mass.: Center for Population Studies, Harvard University.
- Galarza, Ernest. 1964. *Merchants of Labor: The Mexican Bracero Story*. Santa Barbara, Calif.: McNally and Loftin.
- Gibson, Campbell. 1975. "The contribution of immigration to United States population growth: 1790-1970," *International Migration Review* 9: 157-177.
- Greenwood, Michael J. 1969. "An analysis of the determinants of geographic labor mobility in the United States," *Review of Economics and Statistics* 59: 189-194.
- . 1970. "Lagged response in the decision to migrate," *Journal of Regional Science* 10: 375-384.
- Gregory, Peter. 1986. *The Myth of Market Failure: Employment and the Labor Market in Mexico*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Griffith, David D. 1986. "Social organization obstacles to capital accumulation among returning migrants: The British West Indies temporary alien labor program," *Human Organization* 45: 34-42.
- Hagerstrand, T. 1957. "Migration and area," in D. Hannerberg, T. Hagerstrand, and B. Odeving, *Migration in Sweden: A Symposium, Series B, Human Geography, No. 13*. Lund, Sweden: C. W. K. Gleerup.
- Hansen, Roger D. 1974. *The Politics of Mexican Development*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Hart, John Mason. 1987. *Revolutionary Mexico: The Coming and Process of the Mexican Revolution*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Heilbroner, Robert L. 1985. *The Making of Economic Society*, Seventh Edition. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Hewitt de Alcantara, Cynthia. 1976. *Modernizing Mexican Agriculture: Socioeconomic Implications of Technical Change 1940-1970*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Hicks, John. 1969. *A Theory of Economic History*. Oxford: Oxford University Press.

- Hoffman, Abraham. 1974. *Unwanted Mexican Americans in the Great Depression: Repatriation Pressures 1929-1939*. Tucson: University of Arizona Press.
- Hugo, Graeme J. 1981. "Village-community ties, village norms, and ethnic and social networks: A review of evidence from the Third World" in *Migration Decision Making: Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*, ed. Gordon F. DeJong and Robert W. Gardner. New York: Pergamon Press, pp. 186-225.
- Immigration and Naturalization Service. 1987. *1986 Statistical Yearbook of the Immigration and Naturalization Service*. Washington, D.C.: US Government Printing Office.
- . 1988. *Immigration Statistics: Fiscal Year 1987 Advance Report*. Washington, D.C.: US Immigration and Naturalization Service, Office of Plans and Analysis.
- Katz, E., and Oded Stark. 1986. "Labor migration and risk aversion in less developed countries" *Journal of Labor Economics* 4: 131-149.
- Kelley, Allen C., and Jeffrey G. Williamson. 1984a. "Population growth, industrial revolutions, and the urban transition" *Population and Development Review* 10: 419-441.
- . 1984b. *What Drives Third World City Growth? A Dynamic Equilibrium Approach*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Kiser, George, and M. Woody. 1979. *Mexican Workers in the United States: Historical and Political Perspectives*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Kuznets, Simon. 1966. *Modern Economic Growth: Rate, Structure, and Spread*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Lewis, Oscar. 1951. *Life in a Mexican Village: Tepoztlan Restudied*. Urbana: University of Illinois Press.
- Lewis, W. Arthur. 1954. "Economic development with unlimited supplies of labour," *The Manchester School of Economic and Social Studies* 22: 139-191.
- Lomnitz, Larissa. 1977. *Networks and Marginality*. New York: Academic Press.
- Lomnitz-Adler, Claudio. 1982. *La Evolucion de una Sociedad Rural: Historia del Poder en Tepoztlan*. Mexico City: Fondo de Cultura Economica.
- Lucas, Robert E. B., and Oded Stark. 1985. "Motivations to remit: Evidence from Botswana," *Journal of Political Economy* 93: 901-918.
- MacDonald, John S., and Leatrice D. MacDonald. 1974. "Chain migration, ethnic neighborhood formation, and social networks," in *An Urban World*, ed. Charles Tilly. Boston: Little, Brown, pp. 226-236.
- Magnin, William. 1959. "The role of regional associations in the adaption of rural population in Peru," *Sociologus* 9: 23-35.
- Massey, Douglas S., and Felipe Garcia-Espana. 1987. "The social process of international migration," *Science* 237: 733-738.

- , Rafael Alarcon, Jorge Durand, and Humberto Gonzalez. 1987. *Return to Aztlan: The Social Process of International Migration from Western Mexico*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Mines, Richard. 1981. *Developing a Community Tradition of Migration: A Field Study in Rural Zacatecas, Mexico and California Settlement Areas*. Monographs in U.S.-Mexican Studies No. 3. La Jolla, Calif.: Program in United States-Mexican Studies, University of California at San Diego.
- , and Alain de Janvry. 1982. "Migration to the United States and Mexican rural development: A case study," *American Journal of Agricultural Economics* 64: 444-454.
- Mitchell, B. R. 1980. *European Historical Statistics: 1750-1975*. New York: Facts on File.
- Mitchell, J. Clyde. 1969. "The concept and use of social networks," in *Social Networks in Urban Situations*, ed. J. Clyde Mitchell. Manchester: Manchester University Press, pp. 1-50.
- Morawska, Ewa. 1988. "The sociology and historiography of immigration" in *Myth, Reality, and History: Interdisciplinary Perspectives on Immigration*. New York: Oxford University Press, forthcoming.
- Myrdal, Gunnar. 1957. *Rich Lands and Poor*. New York: Harper and Row.
- National Academy of Sciences. 1986. *Population Growth and Economic Development: Policy Questions*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Nelson, Philip. 1959. "Migration, real income, and information" *Journal of Regional Science* 1: 43-74.
- North, David S., and Marion F. Houston. 1976. *The Characteristics and Role of Illegal Aliens in the U.S. Labor Market: An Exploratory Study*. Washington, D.C.: Linton.
- Passel, Jeffrey S., and Karen A. Woodrow. 1987. "Change in the undocumented alien population in the United States, 1979-1983" *International Migration Review* 21: 1304-1334.
- Perry, J. M. 1978. *The Impact of Immigration on Three American Industries, 1865-1914*. New York: Arno Press.
- Piore, Michael J. 1979. *Birds of Passage: Migrant Workers and Industrial Society*. New York: Cambridge University Press.
- Portes, Alejandro. 1979. "Illegal immigration and the international system: Lessons from recent legal immigrants from Mexico," *Social Problems* 26: 425-438.
- Pressar, Patricia R. 1982. "The role of households in international migration and the case of U.S.-bound migration from the Dominican Republic," *International Migration Review* 16: 342-364.
- Preston, Samuel H. 1979. "Urban growth in developing countries: A demographic reappraisal," *Population and Development Review* 5: 195-215.
- Price, Daniel O. 1971. "Rural to urban migration of Mexican-Americans, Negroes, and Anglos," *International Migration Review* 5: 281-291.

- Redfield, Robert. 1930. *Tepoztlan, A Mexican Village: A Study of Folk Life*. Chicago: University of Chicago Press.
- . 1956. *Peasant Society and Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Reichert, Joshua S. 1979. "The migrant syndrome: An analysis of U.S. migration and its impact on a rural Mexican town," Ph.D. dissertation, Department of Anthropology, Princeton University.
- . 1981. "The migrant syndrome: Seasonal U.S. wage labor and rural development in central Mexico," *Human Organization* 40: 56-66.
- . 1982. "Social stratification in a Mexican sending community: The effect of migration to the United States," *Social Problems* 29: 422-433.
- , and Douglas S. Massey. 1979. "Patterns of migration from a Mexican sending community: A comparison of legal and illegal migrants," *International Migration Review* 13: 599-623.
- Rendon, Teresa. 1976. "Utilizacion de Mano de Obra en la Agricultura Mexicana," *Demografia y Economia* 10: 352-385.
- Reynolds, Clark W. 1970. *The Mexican Economy*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Rhoades, Robert. 1978. "Intra-European return migration and rural development: Lessons from the Spanish case," *Human Organization* 37: 137-148.
- . 1979. "From caves to main street: Return migration and the transformation of a Spanish village," *Papers in Anthropology* 20: 57-74.
- Roberts, Kenneth D. 1982. "Agrarian structure and labor mobility in rural Mexico," *Population and Development Review* 8: 299-322.
- Rubenstein, Hymie. 1979. "The return ideology in West Indian migration," *Papers in Anthropology* 20: 21-38.
- Russell, Philip. 1977. *Mexico in Transition*. Austin, Texas: Colorado River Press.
- Samora, Julian. 1971. *Los Mojados: The Wetback Story*. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press.
- Samuelson, Paul A. 1976. *Economics*, Tenth Edition. New York: McGraw-Hill.
- Selby, Henry A., and Arthur D. Murphy. 1984. "The Mexican urban household and the decision to migrate to the United States" Occasional Papers in Social Change No. 4. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues.
- Sotelo-Inclan, Jesus. 1982. *Raizy Razon de Zapata*. Mexico City: Editorial CFE.
- Stark, Oded. 1983. "A note on modelling labor migration in LDCs," *Journal of Development Studies* 19: 22-31.
- . 1984a. "Migration decision making: A review article/" *Journal of Development Economics* 14: 251-259.
- . 1984b. "Rural-to-urban migration in LDCs: A relative deprivation approach," *Economic Development and Cultural Change* 32: 475-486.
- , and D. Levhari. 1982. "On migration and risk in LDCs," *Economic Development and*

- Cultural Change* 31: 191-196.
- , J. Edward Taylor, and Shlomo Yitzhaki. 1985. "Remittances and inequality," Migration and Development Discussion Paper No. 16. Cambridge, Mass.: Center for Population Studies, Harvard University.
- , and Shlomo Yitzhaki. 1985. "The migration response to relative deprivation," Migration and Development Discussion Paper No. 20. Cambridge, Mass.: Center for Population Studies, Harvard University.
- , J. Edward Taylor, and Shlomo Yitzhaki. 1986. "Migration, remittances, and inequality: A sensitivity analysis using the extended Gini index," Migration and Development Discussion Paper No. 23. Cambridge, Mass.: Center for Population Studies, Harvard University.
- , and J. Edward Taylor. 1986. "Testing for relative deprivation: Mexican labour migration," Migration and Development Discussion Paper No. 26. Cambridge, Mass.: Center for Population Studies, Harvard University.
- , and J. Edward Taylor. 1988. "Relative deprivation and international migration," Migration and Development Discussion Paper No. 36. Cambridge, Mass.: Center for Population Studies, Harvard University.
- Swanson, Jon. 1978. "The consequences of emigration for economic development in the Yemen Arab Republic," Ph.D. dissertation, Department of Anthropology, Wayne State University, Detroit.
- Taylor, J. Edward. 1986. "Differential migration, networks, information and risk," in *Research in Human Capital and Development*, Vol. 4: *Migration, Human Capital, and Development*, ed. Oded Stark. Greenwich, Conn.: JAI Press, pp. 147-171.
- Thomas, Brinley. 1954. *Migration and Economic Growth*. London: Cambridge University Press.
- Thomas, Dorothy S. 1941. *Social and Economic Aspects of Swedish Population Movements: 1750-1933*. New York: Macmillan.
- Thompson, E. P. 1964. *The Making of the English Working Class*. New York: Pantheon.
- Tilly, Charles, and C. H. Brown. 1967. "On uprooting, kinship, and the auspices of migration," *International Journal of Comparative Sociology* 8: 139-164.
- Todaro, Michael P. 1969. "A model of labor migration and urban unemployment in less-developed countries," *The American Economic Review* 59: 138-148.
- Unikel, Luis, Crescencio Ruiz Chiapetto, and Gustavo Garza. 1976. *El Desarrollo Urbano en Mexico: Diagnostico e Implicaciones Futuras*. Mexico City: El Colegio de Mexico.
- United Nations. 1980. *Patterns of Urban and Rural Population Growth*, Population Studies No. 68. New York.
- Warren, Robert, and Jeffrey S. Passel. 1987. "A count of the uncountable: Estimates of undocumented aliens counted in the 1980 United States Census," *Demography* 24: 375-406.

White, Harrison C. 1981. "Where do markets come from?," *American Journal of Sociology* 87: 517-547.

Wolf, Eric R. 1966. *Peasants*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.